

Міністерство
у справах
ветеранів
України

MHCU

Організація ветеранських груп самопоміги «рівний-рівному»

для надання кращої психосоціальної
підтримки: рекомендації місцевим органам
влади та лідерам громад

Це видання прагне сприяти органам місцевого самоврядування (на рівні територіальних громад) в організації роботи зі створення груп самопоміги (груп «рівний-рівному») ветеранам / ветеранкам війни, особам, прирівняним до них, та членам їхніх сімей, членам сімей загиблих (померлих) захисників України (далі – «ветеранам та членам їхніх сімей»).

Зміст

ВСТУП

4

ЧОМУ ГРУПИ САМОДОПОМОГИ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ («РІВНИЙ-РІВНОМУ») ВАЖЛИВІ?

7

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВЕТЕРАНСЬКИХ ГРУП САМОДОПОМОГИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

11

ДОРОЖНЯ КАРТА РОЗБУДОВИ ВЕТЕРАНСЬКИХ ГРУП САМОДОПОМОГИ У ГРОМАДАХ

15

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

16

ВСТУП

Психосоціальна допомога на рівні громади – первинний, проте надзвичайно важливий рівень, на якому може бути надана своєчасна допомога найбільшій кількості людей з метою недопущення загострення психологічних та соціальних проблем, перетворення їх у хронічні форми.

Підхід до самодопомоги «рівний-рівному» полягає у створенні й існуванні надалі за підтримки громади груп ветеранів, в яких вони переживають посттравматичний стресовий розлад або інші проблеми, об'єднуються і під керівництвом інших ветеранів, які вже мають досвід відновлення і ведення таких груп, регулярно зустрічаються і рухаються до відновлення разом. Стосунки в таких групах можуть наставляти, мотивувати, підтримувати, заохочувати та давати можливість спільно проводити дозвілля у спілкуванні з побратимами або посестрами. Переваги для ветеранів у програмах «рівний-рівному» виникають внаслідок того, що ветерани допомагають одне одному розвивати мережу підтримки, знаходити доступні ресурси та заохочувати ставити цілі та рухатися вперед. Постійна підтримка «рівний-рівному» будь-якому ветерану, військовослужбовцю, члену сім'ї чи опікуну, коли у них виникають проблеми, дозволяє допомогти, перш ніж виклики переростуть у кризу.

Центральним елементом моделі підтримки ветеранів ветеранами є те, що ми визнаємо, що тисячі з них можуть повернутися додому іншими людьми. Багато хто вважає, що громада та служби не розуміють ветеранів чи військової культури. Вони повертаються висококваліфікованими чоловіками та жінками з різноманітними навичками та досвідом, які багато хто поза військовою службою не можуть отримати. Вони можуть повернутися в громаду без роботи, з низькою заробітною платою або обмеженими

перспективами продовження кар'єри поза військовою службою.

Відомо, що ветерани довіряють іншим ветеранам, часто звертаються за допомогою саме до них. Однак, щоб ветеранам стати справжніми помічниками «рівний-рівному», їм потрібна спеціальна підготовка. Також важливо, щоб вони стали активними у суспільному житті, а громада – прийняла їх. Тому важливо залучати їх до громадських проектів, де вони допомагатимуть іншим людям.

Ці рекомендації розроблені у першу чергу для лідерів – адміністрацій громад, керівництва соціальних служб, служб охорони здоров'я, керівників громадських організацій. Вони спрямовані на надання чітких, стислих та прозорих рекомендацій щодо розбудови у громадах груп самодопомоги для ветеранів, або груп «рівний-рівному». Втім, питання функціонування таких груп, їхньої структури, особливостей роботи тут не розглядаються. Основна увага присвячена питанням важливості таких груп, технології їх розбудови у громадах, та дорожній карті створення послуг «рівний-рівному» у конкретній громаді.

Бажаючим глибше розібратися у питаннях роботи груп «рівний-рівному», можна порекомендувати посібник «Групи Самодопомоги: теорія і практика. Посібник для менеджерів, організаторів і фасилітаторів ГСД». В тому ж посібнику ви знайдете збірку кращих практик та опис досвіду розбудови таких груп в Україні.

Мета цих рекомендацій – допомогти органам місцевого самоврядування та лідерам соціальної сфери, громадського руху та сфери охорони здоров'я організувати на рівні територіальних громад кращу психосоціальну допомогу Захисникам та Захисницям України, а також членам

їхніх сімей через створення груп «рівний-рівному». Світовий досвід демонструє, що такі групи будуть цінним надбанням і ресурсом для громади, покликаним доповнити спектр послуг, розширити його і поглибити можливості допомоги тим, хто захищає нашу країну.

Зауважимо, що ці рекомендації розроблені внаслідок поєднання кращого світового та українського досвідів впровадження груп самопомоги вродовж останніх років. Тож, вони не лише науково-обґрунтовані, але й максимально інтегровані у вітчизняних контекст. Також, зверніть увагу, що попри те, що тут розглядається підхід «рівний-рівному» для підтримки ветеранів, він може бути корисний і для низки інших осіб, які потребують допомоги – медичним та педагогічним працівникам, внутрішньо-переміщеним особам, тим, хто зазнав втрати близьких тощо.

01.

**ЧОМУ ГРУПИ
САМОДОПОМОГИ
ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ
(«РІВНИЙ-РІВНОМУ»)
ВАЖЛИВІ?**

ЧОМУ ГРУПИ САМОДОПОМОГИ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ («РІВНИЙ-РІВНОМУ») ВАЖЛИВІ?

Що таке «групи самодопомоги», групи «рівний-рівному»?

Втрата товариськості та почуття приналежності до підрозділу може позбавити ветерана соціальної підтримки. Це ускладнюється тим, що цивільне населення не розуміє проблем, з якими стикаються ті, хто пройшов військову службу. На думку суспільства про ветеранів впливають також ЗМІ. Ветерани часто бояться, що втратять роботу або не зможуть її знайти, якщо матимуть психічний розлад. Таким чином, вони не звертаються за професійною допомогою, та намагаються собі зарадити, вживаючи алкоголь або наркотики.

Групи самодопомоги можуть побудувати мережу підтримки та дати відчуття причетності, якого бракує в житті багатьох ветеранів.

Групи самодопомоги або групи «рівний-рівному» – це підтримка, яку учасники надають один одному без участі фахівців. Це може бути соціальна, емоційна чи практична підтримки, однак, вона має бути взаємною, що дозволяє побратимам отримувати користь від перебування в групі, незалежно від того, надають вони підтримку чи отримують її. Підтримка «рівний-рівному» у сфері психічного здоров'я базується на спільному особистому досвіді та співпереживанні, зосереджується на сильних сторонах людини і працює на благополуччя та відновлення.

Групи самодопомоги для ветеранів можуть існувати при певних закладах, або створюватися незалежно. Їх спільна особливість полягає в спеціальній підготовці та навчанні ведучих груп.

Хоча ведучі груп і не є фахівцями у сферах психічного здоров'я, соціальних послуг, вони

проходять короткий тренінг, на якому навчаються взаємодіяти, ділитися історіями зцілення, надихати та вселяти надію, навчати навичкам відновлення, бути рольовими моделями, надавати кризову допомогу, бути медіаторами у взаємодії ветеранів із різними службами та надавачами послуг.

Чому ці групи такі важливі?

Групи самодопомоги надзвичайно корисні й цінні як для ветеранів, так і для громади. Хороша програма підтримки «рівний-рівному» може бути дуже потужним і ефективним інструментом, який доповнює інші послуги, які отримує ветеран. Бути військовослужбовцем, або членом сім'ї військовослужбовця – унікальний досвід, оскільки мілітарна культура сильно відрізняється від цивільної. Саме тому підтримка побратимів та посестер може багато в чому сприяти успішному поверненню до цивільного життя.

У багатьох випадках у роботі в групі ветеран може ефективніше налагодити стосунки з іншим ветераном, і подолати деякі бар'єри, які можуть виникнути під час отримання доступу до послуг. Інформація, яку можна зібрати за допомогою якісної програми підтримки рівних, може допомогти вчасно перенаправити ветеранів до служб психічного здоров'я та пришвидшити отримання іншої необхідної допомоги для найшвидшого відновлення.

Міжнародна практика впровадження таких груп свідчить, що вони дають додаткову емоційну підтримку, якої бракує у традиційних службах, допомагають ветеранам отримати низку послуг, є гнучкими в реагуванні на потреби ветеранів.

Учасники груп самопомоги менше госпіталізуються, більше залучені до діяльності громади, прихильніші до лікування фізичного і психічного здоров'я, мають краще соціальне функціонування та менше проблем у цивільному житті.

В таких групах учасники розбудовують соціальну мережу, навчаються озвучувати свої потреби і взаємодіяти з надавачами різних послуг, здобувають навички подолання стресів та пошуку допомоги.

Хороша програма підтримки «рівний-рівному» може допомогти ветеранам:

- зменшити відчуття ізоляції;
- підвищити свою самооцінку та впевненість;
- підвищити рівень мотивації;
- розвиватися та ділитися навичками з іншими однодумцями;
- розуміти власну поведінку та її вплив на оточуючих;
- брати участь у практичній та терапевтичній діяльності з іншими людьми зі схожими та спільними інтересами;
- обмінюватися стратегіями відновлення;
- створювати нові соціальні мережі та/або відновлювати існуючі;
- брати на себе відповідальність за власне благополуччя та дії, розуміти їх наслідки;
- зменшити стигму та дискримінацію, що дає змогу сприймати їх не як осіб із психічними розладами;
- отримати можливості, про які ветеран міг і не здогадуватися;
- передавати та отримувати знання та навички ;
- поліпшити психічне здоров'я, емоційну стійкість та добробут;
- ознайомитися з досвідом інших ветеранів;
- отримати доступ до інших послуг (наприклад, пов'язаних із психічним здоров'ям або соціальним добробутом).

Звісно, такі групи покликані не замінити соціальні чи послуги з психічного або фізичного здоров'я, реабілітацію, а стати основою для ветеранів, яка дозволить їм отримувати більш якісні спеціалізовані послуги у громаді.

Де можуть існувати такі групи?

Групи самопомоги можуть створюватися при будь-яких закладах чи організаціях. Це можуть бути групи при Центрі первинної медико-санітарної допомоги, стаціонарному закладі охорони здоров'я або поліклініках, закладах освіти тощо. Також групи можуть існувати при закладах із надання соціальних чи адміністративних послуг, адміністрації ОТГ тощо. Їх можуть створювати місцеві громадські організації, ветеранські простори самостійно або у співпраці з місцевими органами влади. Де б вони не створювалися, важливо, щоб інформація про їх існування була доступна для ветеранів, а самі групи – мати вільний доступ.

До чого тут громада і місцеві органи влади?

Будь-яка важлива і корисна, але нова справа для стабільного існування потребує лідерства з боку місцевих органів влади. Хто як не ОТГ найкраще знає своїх ветеранів, має ресурси для забезпечення груп місцем для проведення, може поширювати інформацію про них? Крім того, лідерство керівництва громади у підтримці груп стимулюватиме розширення їх мережі.

02.

**РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ
ВЕТЕРАНСЬКИХ ГРУП
САМОДОПОМОГИ
НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ**

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВЕТЕРАНСЬКИХ ГРУП САМОДОПОМОГИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Рекомендація 1.

Розбудуйте групи самопомоги при різних організаціях. Геть недоброю є ситуація, при якій такі групи у громаді відсутні. Так само недостатньо мати лише одну таку групу в ОТГ. Вона не зможе охопити всі потреби і залучити всіх тих, хто потребує підтримки. Тому важливо, щоб такі групи функціонували також при закладах охорони здоров'я, первинці, стаціонарах та амбулаторіях будь-якого профілю, адже ветерани є і будуть частими відвідувачами таких закладів. Групи мають бути і при надавачах соціальних, адміністративних послуг, центрах зайнятості, міських радах, закладах освіти тощо. Повинні існувати і групи при громадських організаціях, ветеранських просторах тощо.

Рекомендація 2.

Підтримайте навчання ведучих груп самопомоги. Попри те, що в групах самопомоги робота відбувається за принципом «рівний-рівному», вона є структурованою та організовується спеціально навченим ветераном (ветеранкою) чи кимось із членів родини. Важливо подбати, щоб ведучі таких груп пройшли відповідне навчання і здійснювали роботу професійно.

Рекомендація 3.

Враховуйте те, що ветерани – це неоднорідна категорія, це дуже різні люди. Серед ветеранів є чоловіки і жінки, є люди з різними інтересами і життєвими цілями, є члени родин як ветеранів, так і діючих військових, є ветерани різних родів військ (артилерія, піхота тощо). Це означає, що, можливо, потрібно буде підтримати групу

самопомоги для ветеранок або для родин діючих військових, або для наречених і дружин ветеранів, або для чоловіків ветеранок тощо. Не сприймайте ветеранів як однорідну групу, і не припускайте, що у всіх них однакові потреби, досвід і бажання. Поважайте це і відповідно реагуйте на ці різні потреби. Вивчайте потреби ветеранів, відверто і відкрито розмовляйте з ними. Розуміння потреб дасть вам змогу визначити, які пріоритетні групи самопомоги слід розвивати у громаді.

Рекомендація 4.

Інформуйте, інформуйте і ще раз інформуйте ветеранів про наявні групи самопомоги. Не думайте, що закладка «самопомога» на веб-сайті громади привабить багатьох людей у такі групи. Будьте активними у поширенні інформації про наявні групи самопомоги – задіюйте соціальні мережі, друковані видання, розміщуйте інформацію у максимально видимих місцях. Інформуйте про групи системно і регулярно. Гарно працює інформування через надавачів різних послуг (охорони здоров'я, соціальної сфери, зайнятості тощо). Першочергово варто забезпечити їх роздатковими матеріалами та проінструктувати щодо роздачі їх особисто ветеранам, які приходять на прийом. Часто інформація про групи самопомоги поширюється між самими учасниками та їх знайомими. Підтримайте їх у цій роботі, допоможіть із розробкою та поширенням матеріалів, тощо. Звісно, не забувайте про військкомати, які мають інформацію про ветеранів. Ви можете налагодити співпрацю з ними у поширенні інформації про групи рівних, або домовитися про місце проведення груп, тощо.

Рекомендація 5.

Розвивайте співпрацю із громадським та іншими секторами. Ветеранські та волонтерські організації можуть часто зробити більше і бути гнучкішими й активнішими, ніж органи влади. Використайте цей ресурс і розвивайте співпрацю з ними. Інколи вони потребують небагато: вільне приміщення, допомога в поширенні інформації на ресурсах громади або закладу. Натомість ви отримаєте діючу групу самопомоги і зможете спільними зусиллями розвивати й розширювати її. Також корисною може бути співпраця із релігійними організаціями, а також із іншими секторами – приватним, безпеки і оборони, культури тощо.

Рекомендація 6.

Спростуйте доступ до груп самопомоги. Дуже багато ветеранів не отримують низки послуг через ускладнений доступ до них – забагато документації, анкет, кроків треба зробити, щоб отримати бажане. Врахуйте це при створенні груп самопомоги та зменшуйте кількість кроків, які треба зробити, та документів, які треба підготувати.

Рекомендація 7.

Розгляньте впровадження альтернативних способів підтримки «рівний-рівному». Активно популяризуйте ідею, що групи самопомоги – це не лише зустрічі групи ветеранів у приміщенні раз на тиждень. Підтримка «рівний-рівному» може надаватися і через телефон, електронну переписку, здійснюватися один-на-один або у форматі «особа-родина», або навіть «родина-родина». Це може бути підтримка ветеранів вдома або на робочому місці.

Рекомендація 8.

Пам'ятайте про конфіденційність та права людини. Не забувайте, що персональна інформація (у тому числі про статус особи, її стан здоров'я) є конфіденційною, з якою слід поводитися у відповідності до законодавства України. Зосередившись на створенні можливостей і залученні ветеранів до участі у групах рівних, пам'ятайте, що участь у них – особисте рішення кожної людини, яке за жодних обставин не може бути примусовим (якщо інше не регулюється законодавством).

Рекомендація 9.

Фінансування груп самопомоги. Групи самопомоги, звісно, тривалий час можуть існувати без залучення коштів місцевого бюджету. Адже для їхньої роботи необхідно мати навчених ведучих, приміщення та мінімальні кошти на чай/печиво/каву. Якщо роботу проводить громадський сектор, він може залучати грантові кошти, які підуть на краще навчання ведучих, їх зарплати, оплату приміщення або кави. Втім, обидва варіанти не є стабільними – волонтери часто емоційно вигорають, а гранти мають тенденцію завершуватися без продовження. Тому варто розглянути створення механізмів фінансування таких груп з місцевого бюджету. Це може бути, наприклад, працевлаштування ведучих груп при певних надавачах послуг, виділення окремих бюджетних напрямків у місцевих бюджетних програмах, спрямованих на психосоціальну підтримку ветеранів.

03.

ДОРОЖНЯ КАРТА
РОЗБУДОВИ
ВЕТЕРАНСЬКИХ ГРУП
САМОДОПОМОГИ
У ГРОМАДАХ

ДОРОЖНЯ КАРТА РОЗБУДОВИ ВЕТЕРАНСЬКИХ ГРУП САМОДОПОМОГИ У ГРОМАДАХ

Крок 1. Підготовка та огляд ресурсів.

Зберіть робочу групу, яка включала би представників усіх секторів (здоров'я, соціальних служб тощо) та ветеранів. Це може бути підгрупа (або підзадача) широкої робочої групи із психосоціальної підтримки ветеранів, або і всього населення, якщо у вас вже така існує.

Розгляньте наведені тут рекомендації. У разі потреби, запросіть консультацію зовнішніх експертів із створення груп «рівний-рівному» та розвитку психосоціальних послуг для ветеранів у громадах.

Проаналізуйте ситуацію у громаді щодо ветеранів, їхні потреби. У разі відсутності інформації, організуйте її збір через комунікацію з ветеранами та тими, хто може її мати.

Проаналізуйте наявні ресурси: чи існують уже в громаді групи самопомоги, де вони є, яка підтримка їм потрібна? Запросіть їх організаторів до своєї робочої групи.

Визначте, які ще організації можуть долучитися до створення груп самопомоги. Обговоріть із ними, яка підтримка їм потрібна для цього.

Розгляньте карту своєї громади, визначте, чи існують місцевості, які потребують створення в них окремих груп самопомоги. Зважте на відстані до таких груп.

Оцініть ситуацію з точки зору окремих груп ветеранів, які не охоплені підтримкою, і розгляньте можливість створення послуг «рівний-рівному» для них.

Крок 2. Планування

Зробіть календарний план створення груп самопомоги у вашій громаді. Визначте, які і де їх слід запустити в першу чергу, які групи будуть створені наступними.

Оцініть ресурси громади (приміщення, фінанси тощо), які можна виділити на розвиток груп самопомоги.

Визначте можливості навчання ведучих груп та залучення ветеранів до груп самопомоги.

Створіть план інформаційної кампанії.

Визначте відповідальних за окремі сектори роботи.

Крок 3. Впровадження

Почніть впровадження груп самопомоги та інформаційної кампанії.

Регулярно збирайтеся робочою групою, щоб оцінити хід виконання плану, відкоригувати його тощо.

Спілкуйтеся із ветеранами-учасниками груп самопомоги, щоб дізнатися про їхній досвід та потреби впровадження нових груп.

Крок 4. Вивчені уроки та перспективне планування

Орієнтовно через 6-9 місяців після початку роботи оцініть прогрес.

Розгляньте, чого вдалося досягти, чого ні й чому.

Створіть план на наступний рік із врахуванням нових потреб, досягнень та помилок.

Рухайтесь далі, до кращої підтримки нашим захисникам, захисницям і їхнім родинам.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Групи самодопомоги як спосіб вирішення проблем громади: огляд онлайн-посібника ГУРТа // <https://www.gurt.org.ua/news/recent/32024/>

Самодопомога: технологія соціальних змін // <https://gurt.org.ua/uploads/news/2009/01/13/samodopomoga.pdf>

Групи самодопомоги: теорія і практика // <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/recovery-and-peacebuilding/self-help-groups-manual.html>

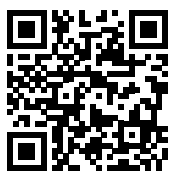
Охорона психічного здоров'я у громадах. Посібник для місцевих координаційних органів // <https://www.mh4u.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/opz-v-gromadah-posibnyk-klymchuk-suvalo.pdf>

Універсальний тренінг із психічного здоров'я для фахівців першої лінії // <https://www.mh4u.in.ua/wp-content/uploads/2021/02/universalnyj-trening-z-psyhichnogo-zdorovya-posibnyk-dlya-treneriv.pdf>

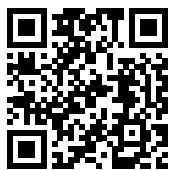
Восьмикрокова програма по роботі з втратою для дорослих, дітей та підлітків // <https://psyaid.center/8-step-program/>

Управління проблемами плюс // <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/206417/WHO-MSD-MER-16.2-ukr.pdf?ua=1>

Навички для психологічного відновлення // <https://ppt-online.org/138313>

Горбунова В.В., Карачевський А.Б., Климчук В.О., Нетлюх Г.С., Романчук О.І. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп: навчальний посібник // http://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Posibnuk_A5-1-1.pdf

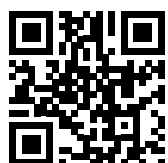

Важливі навички в періоди стресу: Ілюстроване керівництво // <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/339150/WHO-EURO-2021-361-40096-56774-ukr.pdf?fbclid=IwAR1dFExCxXoD4H0wJyeyRTAfPpC4i-EA4pLkD8gk2h00qTMwPQj9SI5fCEg>

Важливі навички в періоди стресу: Інтерактивний онлайн посібник <https://dwmatters.eu/>

Перша психологічна допомога: посібник для працівників на місцях // <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44615/9786176150787-ukr.pdf;jsessionid=9981538F2D8728A64D06B9CA1F596A51?sequence=72>

Програма наставництва ветеранів округу Саратога <https://veteranspeertopeer.org/veterans-peer-connection-program/>

Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/430811>

Використана література

Education, E. M. P. Peer Specialist Toolkit. Implementing Peer Support Services in VHA

Harrington, S., Dohoney, K., Gregory, W., O'Brien-Mazza, D., & Sweeney, P. (2011). Department of Veterans Affairs peer specialist training manual—Instructor edition. Washington, DC: United States Department of Veterans Affairs.

Deans, C. (2020). Benefits and employment and care for peer support staff in the veteran community: A rapid narrative literature review. *Journal of Military and Veterans Health*, 28(4), 6-15.

Money, N., Moore, M., Brown, D., Kasper, K., Roeder, J., Bartone, P., & Bates, M. (2011). Best practices identified for peer support programs. *Defense Centers of Excellence for Psychological Health and Traumatic Brain Injury*, 1-50.

Kees, M., Risk, B., Meadowbrooke, C., Nellett, T., & Spinner, J. (2017). Peer Advisors for Veteran Education (PAVE): Implementing a sustainable peer support program for student veterans on college campuses. *Metropolitan Universities*, 28(3), 30-49.

Shepardson, R. L., Johnson, E. M., Possemato, K., Arigo, D., & Funderburk, J. S. (2019). Perceived barriers and facilitators to implementation of peer support in Veterans Health Administration Primary Care-Mental Health Integration settings. *Psychological Services*, 16(3), 433.

Hundt, N. E., Robinson, A., Arney, J., Stanley, M. A., & Cully, J. A. (2015). Veterans' perspectives on benefits and drawbacks of peer support for posttraumatic stress disorder. *Military medicine*, 180(8), 851-856.

Peers for progress. Program development guide. A comprehensive, flexible approach. <http://peersforprogress.org/wp-content/uploads/2015/02/PfP-Program-Development-Guide-June-2015.pdf>

Chinman, M., Goldberg, R., Daniels, K., Muralidharan, A., Smith, J., McCarthy, S., ... & Li, L. (2021). Implementation of peer specialist services in VA primary care: a cluster randomized trial on the impact of external facilitation. *Implementation Science*, 16(1), 1-13.

Цей посібник створено в межах співпраці із проєктом Психічне здоров'я для України (МН4U) який працює за підтримки Швейцарії, що надається через Швейцарську агенцію розвитку та співробітництва, та впроваджується за сприяння Міністерства охорони здоров'я України, та ГС «Національна психологічна асоціація України»

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Швейцарська Конфедерація

**Психічне здоров'я
для України (МН4U)**

heiko.koenigstein@mh4u.in.ua
www.mh4u.in.ua
www.edu.mh4u.in.ua

**Національна психологічна
асоціація України**

office@npa-ua.org
<https://www.npa-ua.org/>